

теорії, то для їх визначення зроблено лише перші кроки. Так, Р. Белкін серед такого роду критеріїв насамперед виділяє загальні засади формування і обґрунтованість висновків¹. Крім того, як здається, кожна окрема криміналістична теорія повинна мати об'єкт, предмет та методи дослідження, розкривати її зміст і характер стосунків з іншими теоріями (вченнями), визначати ціль, завдання, функції та місце у системі криміналістики, формуватися на певній науковій гіпотезі, мати необхідне емпіричне підґрунтя, а також відповідний ступінь консолідації, що обумовлює можливість виділення певних закономірностей, які доповнюють, уточнюють предмет науки криміналістики в цілому.

Надійшла до редколегії 29.12.03

В. Синчук, державний радник юстиції
3-го класу, прокурор Харківської
області

Типові версії в методиці розслідування вбивств: механізм формування

Процес розкриття та розслідування вбивств, насамперед тих, що вчинено за відсутності очевидців, значно ускладнюється у зв'язку з відсутністю необхідної інформації щодо особи злочинця. У таких випадках слідчі звичайно формують розумову модель (або декілька варіантів) особи злочинця з метою визначення шляхів та засобів його виявлення. Кваліфіковані, обізнані слідчі звертаються до особистого досвіду розкриття аналогічних злочинів. У менш вигідне становище потрапляють їх молодші колеги, досвід яких ще не в змозі «підказати», серед якої категорії людей знаходиться злочинець. Ось чому встановлення осіб, що вчинили неочевидні вбивства, нерідко здійснюється безсистемно, методом численних «проб і помилок», а це неминуче призводить до нераціональних витрат зусиль, часу і далеко не завжди до успіху. А втім, завдання виявлення злочинця може бути виріше-

---

¹ Див.: *Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы*. — С. 145.

но значно швидше і результативніше. Цьому сприяє криміналістична характеристика цієї категорії злочинів з відповідними кореляційними залежностями між її елементами.

Отже, наявність кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики, можливість використовувати їх сприяють вирішенню важливих методологічних та інформаційних завдань у ході розслідування конкретного злочинного акту. Зокрема, слідчий з усіх варіантів, які має, може обрати той типаж (або декілька типажів) особи вбивці, котрий найбільш повно відповідає картині досліджуваного злочинного діяння, і використовувати ці відомості для наповнення первісно сформованої моделі механізму злочину інформацією, якої бракує, і тим самим створювати передумови щодо більш активного та продуктивного використання накопиченої інформації для збирання додаткових фактичних даних.

З огляду на викладене виникає питання щодо критеріїв формування типових версій, де, на нашу думку, необхідно виділяти два аспекти: 1) побудову самих типових версій; 2) використання їх у конкретному акті розслідування. Щодо побудови, то ця процедура традиційно здійснюється на підставі аналізу певного емпіричного матеріалу і виявлення причинно-наслідкових зв'язків між різними сполученнями вихідних і шуканих фактичних даних. Стосовно версій щодо злочинця, характерних для початкового етапу розслідування вбивств, у вихідних даних (умовах ймовірного судження) можуть враховуватись, наприклад, місце, спосіб, мотив вчинення злочину, а у даних, що встановлюються (ймовірному судженні) — стать, вік злочинця, стосунки з потерпілим (родич, друг, приятель, знайомий, незнайомий), місце його проживання відносно місця злочину (той же чи інший населений пункт). Наявність причинно-наслідкових зв'язків між зазначеними елементами втілюється, як правило, у такого роду ймовірному умовне судження: «Якщо є такі-то фактичні дані, то їх походження, ймовірно, обумовлене такими-то обставинами». На підставі цього аналізу формується відносно сталий перелік типових версій, який знаходить своє відображення у відповідній криміналістичній методиці.

Роль типових версій у конкретному акті розслідування полягає у тому, що вони є підґрунтям побудови конкретних слідчих версій. Так, у дефіциті вихідної інформації початкового етапу розслідування неочевидних вбивств типові версії щодо деяких категорій злочинців дозволяють окреслити коло осіб, серед яких їх

слід шукати у першу чергу. При цьому побудова версій щодо особи злочинця не означає суто механічне використання на практиці певного набору рекомендацій, встановленого дослідним шляхом. Вирішення цього завдання (і в цьому ми вбачаємо одну з невідмінних умов успіху в роботі по розкриттю та розслідуванню цієї категорії злочинів) потребує диференційованого, творчого підходу, обумовленого своєрідністю досліджуваних обставин і слідчою ситуацією. Численні приклади із слідчої практики переконливо свідчать про те, що простий перебір усіх формально можливих варіантів, тобто побудова і перевірка усіх без винятку формально можливих у тому чи іншому випадку версій, не справджує себе. За таких умов отримання нових відомостей набуває рис випадкового, нецілеспрямованого пошуку. В результаті цього може виявитись, що із численних зібраних відомостей лише деякі стосуються справи, а, навпаки, вельми важливі залишаються непоміченими. Тим часом галузь пошуку може значно скоротися у тому випадку, якщо досліджувана по справі ситуація буде віднесена до однієї з категорій завдань, що мають схожі умови вирішення. При цьому на перший план виступають розпізнання події злочину і порівняння його з еталонами, що зберігаються у свідомості слідчого. В цьому, на думку О. Ратінова, і полягає значення типових версій¹.

З огляду на необхідність більш широкого застосування в практиці розслідування вбивств типових версій постає питання про активізацію використання нових інформаційних технологій щодо виявлення кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики вбивств, насамперед між вихідними даними і комплексами ознак, притаманних особам, які вчиняють ці злочини.

Сучасний стан науки дозволяє виявити зазначені залежності не наочним шляхом, як це здійснювалось раніше, а з використанням передових досягнень науки і техніки. Для реалізації зазначеної мети може бути застосоване математичне оброблення репрезентативної вибірки кримінальних справ даної категорії злочинів. Саме комп'ютерні програми автоматизованого оброблення емпіричних даних дозволяють встановити найбільшу кількість кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики вбивств.

¹ Див.: Ратінов А. Р. Вопросы следственного мышления в свете теории информации // Вопросы кибернетики и права. — М., 1967. — С. 186.

З урахуванням наведеного нами було розроблено комп'ютерну програму під умовною назвою «Вбивство», яка складається з двох блоків: «Вбивство — діагностика» та «Вбивство — типові версії».

Перший блок має аналітико-статистичну спрямованість, його завданням є накопичення, перероблення та аналіз вихідної інформації, зосередженої в анкетах узагальнення. Він призначений насамперед для дослідницьких цілей і користувачами його є передусім науковці, які займаються проблематикою побудови інформаційної моделі криміналістичної характеристики вбивств. Другий блок призначений для слідчих і дозволяє відповідно до заданої кримінальної ситуації отримувати відомості щодо особи вбивць, які вчиняли аналогічні злочини і інформація стосовно яких є у банку даних. Отримані результати оформляються у вигляді довідкових таблиць.

З цього погляду зазначена програма може розглядатися як підґрунтя інформаційного забезпечення підтримки прийняття рішення слідчим, котрий здійснює розслідування по конкретній кримінальній справі. Йдеться насамперед про забезпечення такої інтелектуальної діяльності слідчого, як планування, і таких його аспектів, як висунення робочих версій та обрання оптимальних систем слідчих дій щодо їх перевірки. До речі, доцільність застосування цієї програми досить високо оцінюється самими слідчими. Майже 100 % слідчих, що брали участь в опитуванні, позитивно висловились стосовно можливості збереження інформації щодо елементів криміналістичної характеристики вбивств на електронних носіях і оперативного користування нею з метою формування довідкових таблиць, в яких відображаються типові версії щодо особи злочинця і мотиву вбивств.

Структурно згадана програма складається з двох компонентів: банку даних і пошукових систем. Причому банк даних є єдиним для різних за спрямуванням пошукових систем і до нього можна звертатися як для отримання підсумкових результатів проведеного узагальнення, так і для моделювання типових версій.

Формування банку даних здійснювалось за рахунок проведеного нами емпіричного спостереження. Об'єктом спостереження виступала сукупність одиниць такого явища, як умисне вбивство, відображених у його криміналістичній характеристиці. При цьому ми виходили з того, що елементам (одиницям) криміналістичної характеристики притаманна множинність ознак різного ступеня значущості. Відповідно до мети і завдань спостереження

вирішувалося питання: які саме ознаки підлягають реєстрації? Перелік таких ознак і склав програму емпіричного спостереження. При цьому вважаємо за доцільне звернути увагу на складність і відповідальність цієї процедури, оскільки перед дослідником виникає дилема: з одного боку, природне бажання отримати максимально представницьку вибірку спостереження, для того, щоб мати змогу виявити кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики вбивств і на їх підставі сформува-ти типові версії щодо особи вбивці, а з іншого — ускладненість виявлення джерел необхідної інформації, визначення її обсягу та критеріїв оцінки.

З огляду на викладене було розроблено програму вибіркового емпіричного спостереження, до якої увійшли 1100 кримінальних справ про умисні вбивства, вчинені в Харківській області за період з 1998 по 2002 р. При цьому до банку даних кожна кримінальна справа занесена за відповідним порядковим номером, що надало можливість ефективніше вести облік, отримувати підсумкові показники і в разі необхідності здійснювати їх перевірку. Сам сформований банк даних розглядається як відкрита система, котра може збагачуватись (поповнюватись) за рахунок внесення до неї нових відомостей.

Що стосується вузькорегіональної спрямованості проведеного нами узагальнення, то в цьому, на нашу думку, є свій сенс. По-перше, такого роду узагальнення надає можливість слідчим певного регіону мати у своєму розпорядженні найбільш об'єктивовані і різноманітні показники щодо такого небезпечного злочину, як вбивство. По-друге, отримані результати, безумовно, відображають і певну типовість, тобто ті риси, що притаманні даному виду злочину взагалі, а тому ними можуть скористатися слідчі інших регіонів.

На базі проведеного нами емпіричного спостереження було сформовано відповідну криміналістичну характеристику вбивств, до складу якої увійшли відомості стосовно: обставин і способу вчинення вбивства; особи жертви та суб'єкта вбивства; місця проживання злочинця; мотиву вбивства. Як бачимо, йдеться майже про всі структурні елементи криміналістичної характеристики даного виду злочину, які визначаються у криміналістичній літературі, за винятком «слідової картини»¹.

¹ Див.: Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования. — Х., 2001. — С. 5–46.

«Слідову картину», на нашу думку, здебільшого слід розглядати як якісну інформацію, що формується на загальних принципах слідоутворення і викладається в описовій формі криміналістичної характеристики вбивств. Щодо кількісного її відображення, то тут мають місце певні труднощі, пов'язані насамперед з обмеженістю джерел цієї інформації. Дійсно, одного протоколу огляду місця події як носія матеріально зафіксованої інформації про злочин занадто мало, щоб на його підставі отримати репрезентативні кількісні показники. Більш того, треба враховувати, що на якість самого огляду місця події і отриманих результатів істотно впливають різноманітні чинники, зокрема, професіоналізм слідчого, його вміння відшукати сліди, з одного боку, а з іншого — злочинний досвід вбивці, його характерологічні особливості, такі як розсудливість, обережність тощо. Ось чому в одних випадках огляд проводиться ретельно, сліди виявляються і описуються у протоколі, а в інших — навпаки. Така розбіжність не може не позначитись на фіксації кількісних показників, що значно ускладнює процедуру їх узагальнення. До речі, і деякі інші вчені, які займаються проблематикою побудови методики розслідування вбивств, дотримуються аналогічної точки зору. Так, В. Бахін і О. Саїнчін у криміналістичній характеристиці вбивств на замовлення лише описують найбільш типові сліди даного злочину, але ж не наводять жодного кількісного показника щодо них¹.

В алгоритмі роботи слідчого із згаданою комп'ютерною програмою першим кроком є моделювання кримінальної ситуації, яка виникла у момент вчинення того злочину, розслідування якого знаходиться у провадженні слідчого і відносно якого він бажає отримати відомості щодо типових версій. До структури кримінальної ситуації входять чотири елементи: стать і вік жертви, місце і спосіб вбивства. При цьому три з названих елементів, а саме: стать, місце і спосіб, є константними, а останній — вік жертви — рухомим і може змінюватись, тобто слідчий має можливість заносити до матриці різні вікові дані, наприклад, спочатку конкретний вік жертви (якщо його точно встановлено), а потім вік з будь-яким інтервалом — 30 +/- 10 або 30 +/- 15 років тощо. Такою можливістю слідчий може скористатися у тих випадках, коли

¹ Див.: Бахін В. П. Особенности расследования заказных убийств: Лекция. — Симферополь, 1999. — С. 3—23; Саинчин А. С. Убийства по заказу (уголовно-правовой, криминалистический и криминологический аспекты). — Одесса, 2003. — С. 104—108.

стосовно конкретного віку жертви у банку даних є незначна кількість аналогічних прикладів (такого роду відомості він отримує ще до початку побудови типових слідчих версій і про це йому сповіщає комп'ютер), що значно зменшує рівень репрезентативності отриманих результатів. Для того, щоб збільшити цей рівень, і застосовується процедура залучення додаткових даних, що зосереджені у банку даних.

Наступним кроком алгоритму роботи слідчого із запропонованою комп'ютерною програмою є формування довідкових таблиць, в яких відображаються типові версії щодо особи вбивці та мотиву злочину. Елементами цих довідкових таблиць є: статі і вік злочинця, характерні риси його особи, стосунки з жертвою, місце проживання, мотив вчинення злочину. При цьому програму побудовано таким чином, що кожній заданій кримінальній ситуації відповідає «своя» довідкова таблиця, яка в свою чергу може складатися з 12 окремих таблиць відповідно до статі та базових вікових показників особи злочинця, тобто для кожної статі і кожної базової вікової категорії злочинців утворюється окрема таблиця, в якій відображаються всі раніше перелічені елементи в абсолютних показниках.

Якщо взяти до уваги те, що у банку даних зосереджено інформацію стосовно 48 місць вчинення вбивств, 17 способів і 6 базових вікових груп злочинців, то вже ці показники дозволяють сформулювати 4896 довідкових таблиць щодо особи вбивці та мотиву злочину. А різноманітні варіації з віком злочинця при моделюванні кримінальної ситуації можуть збільшити зазначену кількість довідкових таблиць ще в декілька разів. Ці показники наочно ілюструють перевагу машинної форми збереження та оброблення інформації щодо криміналістичної характеристики вбивств порівняно з тими напівформалізованими таблицями, що свого часу були запропоновані Л. Відоновим і в подальшому дещо модифіковані М. Селівановим¹. Більш того, самостійне моделювання вихідної кримінальної ситуації надає можливість слідчому максимально наблизити реальне до типового і користуватися не суто абстрагованими даними, які відображено в довідковій літературі, а показниками, що характеризують ступінь кореляційних залежностей між елемента-

¹ Див.: Селіванов Н. А. Формализованные программы решения частных задач расследования // Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного расследования. — Уфа, 1989. — С. 62–65.

ми криміналістичної характеристики конкретної вибірки кримінальних справ.

Разом з тим слід враховувати, що зазначені підрахунки свідчать лише про гіпотетичні можливості цієї комп'ютерної програми. Щодо реально можливих, то вони залежать від обсягу банку даних та характеру інформації, що зосереджена в ньому. Так, у сформованому банку даних така ситуація, як вбивство на зупинці громадського транспорту із застосуванням вогнепальної зброї, відсутня, але це не виключає, що у майбутньому при збільшенні обсягу банку даних вона з'явиться.

З метою ілюстрації дії згаданої комп'ютерної програми розглянемо кримінальну ситуацію, де жертвою вбивств є чоловіки віком 30 +/- 10 років, місцем вбивства — квартира, а способом вчинення — нанесення декількох ударів (до 5–6). Цій кримінальній ситуації відповідає довідкова таблиця з такими показниками. Загальну кількість суб'єктів, що вчинили вбивства, становлять 37 осіб, із них 28 чоловіків (75,68 %) і 9 жінок (24,32 %).

Перша базова вікова група — чоловіки — 14–21 рік — включає 2 осіб, що становить 7,14 % (від загальної кількості чоловіків). Судимість має одна особа і засуджена вона була за вчинення вбивства через необережність. Обидва суб'єкти знайомі з жертвою, мають побутові, дружні стосунки, один з них був близьким другом, а інший — приятелем. Один із злочинців проживав за місцем вчинення злочину (до 300 м), а інший був приїжджим. Мотивами вчинення вбивства були помста за образу та хуліганські дії.

Друга базова вікова група — чоловіки — 21–30 років — включає 6 осіб (21,43 %). Серед них судимість мала одна особа — за незаконний обіг наркотичних речовин. Зазначена категорія осіб характеризується зловживанням алкоголю, жорстокістю, грубістю, корисливістю, антигуманною поведінкою. Всі вбивці даної вікової категорії були приятелями жертв, мали з ними побутові стосунки (дружні — 2, неприязні — 3, злочинні — 1). Серед них: 4 злочинці проживали за місцем вчинення злочину (до 300 м), 1 — у кримінальному радіусі (від 300 до 1500 м), 2 — приїжджі. Мотивами вчинення вбивств були: помста за образу; помста за відмову від виконання прохання; сварка; з метою заволодіння майном громадян; з метою неповернення боргу; з метою приховування раніше вчиненого злочину.

Третя базова вікова група — чоловіки — 30–40 років — включає 11 осіб (39,29 %). Це найбільша категорія злочинців, серед

яких судимість мали 3 особи за такі види злочинів, як згвалтування, крадіжка, хуліганські дії. Для цієї категорії злочинців характерними є зловживання алкоголем, жорстокість, агресивність, неповага до інших людей, занижений самоконтроль. Всі 11 осіб були знайомі з жертвами, мали з ними побутові стосунки (2 — дружні, 8 — неприязні, 1 — злочинні). Серед них: 8 — приятелі, 1 — сусід, 1 — товариш по службі або спільному бізнесу, 1 — випадковий знайомий, з яким жертва познайомилась під час спільного вживання алкоголю. 8 осіб проживали у кримінальному радіусі (від 300 до 1500 м), 2 — за місцем вчинення злочину (до 300 м), 1 — приїжджий. Мотивами вчинення вбивств були: сварка (у 5 випадках); бійка; суперництво за жінку; помста за відмову від виконання прохання; з метою усунення конкурента по бізнесу; з метою заволодіння майном громадян.

Четверта базова вікова група — чоловіки — 40–50 років — включає 5 осіб (17,86 %). Судимість мають дві особи — хуліганські дії, розбійний напад, заподіяння тілесних ушкоджень. Для даної категорії злочинців характерними є зловживання алкоголем, грубість, занижений самоконтроль. Всі злочинці були знайомі з жертвами, мали з ними побутові стосунки (дружні — 3, неприязні — 1, злочинні — 1). Серед них приятелями жертв були 4 особи, 1 — коханець. Всі 5 осіб проживали у кримінальному радіусі (від 300 до 1500 м). Мотивами вчинення вбивств були: ревності, особисті неприязні стосунки, сварка.

П'ята базова вікова група — чоловіки — 50–60 років — включає 2 особи (7,14%). Обидва суб'єкти несудимі, зловживають алкоголем, з жертвами мали родинні (батько, син) неприязні стосунки. Проживали разом з жертвою або за місцем вчинення злочину (до 300 м). Мотивом вчинення злочину була помста за образу та за відмову від виконання прохання.

Шоста базова вікова група — чоловіки — 60 років і старші — включає 2 осіб (7,14 %). Обидва суб'єкти несудимі, зловживають алкоголем, з жертвами мали родинні (батько) неприязні стосунки. Проживали разом з жертвою. Мотивом вчинення вбивства була сварка.

Сьма базова вікова група — жінки — 14–21 рік — включає 2 осіб (22,22 % від загальної кількості жінок). Обидві несудимі, зловживали алкоголем, з жертвами мали побутові та інтимні стосунки і були коханкою і приятелькою. Проживали за місцем вчинення злочину (до 300 м). Мотивами вчинення вбивства були ревності і сварка.

Восьма базова вікова група — жінки — 21–30 років — включає 3 осіб (33,33 %). Всі особи несудимі, зловживали алкоголем, з

жертвами мали побутові (співмешканка) та інтимні (коханка) стосунки, як дружні, так і неприємні. Проживали або разом із жертвою, або у кримінальному радіусі (від 300 до 1500 м). Мотивами вчинення вбивства були ревності і сварка.

Дев'ята базова вікова група — жінки — 30—40 років — включає 3 осіб (33,33 %). Всі особи несудимі, зловживали алкоголем, їм притаманні такі риси, як жорстокість, занижений самоконтроль. Вони знайомі з жертвами, мали з ними родинні (дружина), побутові (співмешканка) та інтимні (коханка) стосунки. Проживали разом з жертвою або за місцем вчинення злочину (до 300 м). Мотивами злочину були: помста за відмову від інтимних стосунків, сварка та бійка.

Десята базова вікова група — жінки — 40—50 років — включає 1 особу (11,11 %). Вона несудима, з жертвою мала інтимні стосунки (коханка), проживала за місцем вчинення злочину (до 300 м). Мотивом вчинення вбивства була помста за відмову від виконання прохання.

Стосовно таких базових вікових груп жіночої статі, як 50—60 років та 60 років і старші, у банку даних відомості відсутні, а тому і довідкові таблиці не складалися.

Отже, зазначена комп'ютерна програма здатна забезпечити формування типових версій щодо особи вбивці та мотиву вчинення злочину на підставі вихідної інформації, яка включає різноманітні варіації сполучень даних стосовно статі і віку жертви, а також місця і способу вчинення вбивства.

Надійшла до редколегії 15.12.03

П. Репешко, позаштатний експерт
Миколаївського відділення
Одеського НДІСЕ,
В. Гузенко, завідувач лабораторії
криміналістичних досліджень
Одеського НДІСЕ

Проблемні питання теорії експертизи холодної зброї

Виникнення експертизи холодної зброї було зумовлене введенням до кримінального законодавства правової норми, яка пе-